

Makale Geliş | Received: 17.03.2025
Makale Kabul | Accepted: 19.04.2025
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1659791

Süleyman EFENDİOĞLU

Prof. Dr. | Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
Erzurum-TÜRKİYE

Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures,
Erzurum-TURKIYE

ORCID: 0000-0002-2597-152X

sefendioglu@atauni.edu.tr

Bayan ZHUNUSSOVA

Öğr. Gör. Dr. | Lect. PhD

Karaganda Buketov Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Kazak Dil Bilimi Bölümü,
Karaganda-KAZAKİSTAN

Karaganda Buketov University, The Faculty of Philology, Department of Kazakh Linguistics,
Karaganda-KAZAKISTAN

ORCID: 0000-0003-3570-1010

bayan75-75_75@mail.ru

Kazak Türkçesi Özelinde Bağlaçların Türk Dilindeki Varlığı ve Tarihsel Gelişimi

Öz

Günümüzde modern dil bilgisinin morfoloji alanında ele alınan sözcük türleri, genel kabule göre anlam elemanları (isim, fiil, sıfat, zarf, zamir) ve görev elemanları (edat, bağlaç, ünlem) şeklinde tanımları belirlenmiş dilsel birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil bilgisinde görev elemanı kabul edilen ve yardımcı sözcük olarak değerlendirilen *edat*, *bağlaç*, *ünlem* türünden sözcüklerin pek çoğunun esasında bireysel anlamlı isimlerden veya fiillerden geldiği artık kanıtlanmış gibidir. Şöyle ki Türk dilinin gelişim tarihinde yardımcı sözlerin (görev elemanlarının), genelde isim ve fiil türünden sözcüklerin ilk sözlüksel anlamlarından uzaklaşıp bir kalıplaşma/donma evresi geçirerek çeşitli dil bilgisel görevler kazanmasıyla oluştukları gözlemlenebilmektedir. Bu süreçte yardımcı sözler, yalnızca muhtevalarında değil dış biçimlerinde de değişikliklere uğrarlar. Yani çağdaş dildeki bazı görev elemanlarının bir zamanlar leksik bir anlama sahip oldukları ve daha sonra semantik bağımsızlıklarını kaybederek yardımcı unsurlar olarak işlev gördükleri tarihsel dil bilgisi çalışmalarından bilinmektedir. Bu bağlamda edat sözcük sınıfının ve onun bir alt türü olan bağlaçların da oluşumu ve gelişimi sırasında yüzyıllarca süren bir dil süreci yaşanmıştır. Bu yüzden edatlar da bağlaçlar da tarihsel derinliği olan dil unsurlarıdır. Esasında bütün dillerde isim ve fiillere göre edatların ve bağlaçların oluşumu büyük zaman ister. Kanaatimizce bağlaçlar, Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinin bünyesinde var olan, ilerleyen dönemler içerisinde ise gelişimini, işlevliğini günbegün artıran Türkçenin önemli bir sözcük türü ve dil bilgisel bir kategorisidir. Günümüzde gerek Türkiye Türkçesinde gerek Kazak Türkçesinde gerekse diğer Türk lehçelerinde bağlaçların sayısı, kullanımı ve fonksiyonu hem çok karmaşık hem çok zengindir. Makalede bağlaçların Kazak Türkçesi özelinde Türk dilindeki varlığı, oluşumu ve gelişimi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bağlaç, Edat, Türk dili, Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

The Existence and Historical Development of Conjunctions in the Turkish Language, Particularly in Kazakh Turkish

Abstract

Today, the word types that are considered in the morphology field of modern grammar are generally accepted as linguistic units defined as semantic elements (noun, verb, adjective, adverb, pronoun) and functional elements (preposition, conjunction, exclamation). It is now proven that many of the words such as preposition, conjunction, exclamation, which are considered functional elements in grammar and evaluated as auxiliary words, actually come from individual meaningful nouns or verbs. In other words, it can be observed that in the development history of the Turkish language, auxiliary words (functional elements) are generally formed when words of the noun and verb type move away from their initial lexical meanings and undergo a period of rigidification/freezing, gaining various grammatical functions. In this process, auxiliary words undergo changes not only in their content but also in their external forms. In other words, it is known from historical grammar studies that some functional elements in the contemporary language once had a lexical meaning and later lost their semantic independence and functioned as

auxiliary elements. In this context, the formation and development of the prepositional word class and its subtype, conjunctions, has experienced a language process that lasted for centuries. Therefore, both prepositions and conjunctions are language elements with historical depth. In fact, the formation of prepositions and conjunctions according to nouns and verbs in all languages requires a great deal of time. In our opinion, conjunctions are an important word type and grammatical category of Turkish that has existed in the Turkish language since the Old Turkish period and has increased its development and functionality day by day in the following periods. Today, the number, use and function of conjunctions in both Turkey Turkish, Kazakh Turkish and other Turkish dialects are both very complex and very rich. The article will focus on the existence, formation and development of conjunctions in the Turkish language, especially in Kazakh Turkish.

Keywords: Conjunction, Preposition, Turkish language, Kazakh Turkish, Turkey Turkish.

Giriş

Bağlaçlar, dil içerisinde hem sözlüksel hem dil bilgisel bir kategoridir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de bağlaçlar; sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri, bazen paragrafları şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında çeşitli anlam ilgileri kuran, kendi başına belirgin müstakil bir anlamı bulunmayan ancak cümle içerisinde anlam kazanan ve bu yönleriyle edatlarla birlikte dilde görev elemanı olarak kullanılan sözcüklerdir. Kazak Türkçesinde bağlaçlar (jalğawlıqtar); septewlik (çekim) ve demewlik (destek) edatlarıyla birlikte “şılawlar” (edatlar) sözcük sınıfının bir parçası olarak değerlendirilir (İsayev, 2007, s. 122-126). Bu sözcüklerin tek başına belirgin bir sözlük anlamı yoktur. Belirli bir nesneyi, hareketi, niteliği ifade edemezler. Onların sadece soyut dil bilgisel bir anlamı yani görevleri vardır. Anlamlarının bütünlüklenmesi bağladıkları kelime ve cümlelere bağlı olduğu için bağlaçlara mana bakımından yarı anlamlı kelimeler de denilebilmektedir (Kaynak, 1969, s. 697). Bu dil bilgisel anlam yalnızca diğer esas anlamlı sözcükler tarafından somutlaştırılır. Ayrıca bu sözcükler bağlaç görevindeyken bir cümlenin bağımsız üyeleri, öğeleri olamazlar. Dolayısıyla bağlaçlar sadece cümleler ve sözcükler arasındaki ilişkiyi gösteren yardımcı bir işleve sahiptirler.

Bağlaç kavramı Kazak dil biliminde ilk olarak A. Baytursınov’un (1915) eserlerinde geçmektedir. Baytursınov; “Bazı sözcükler bağlama görevinde kullanılır ve çekim ekleri gibi diğer sözcüklerin bağlamına yerleşmedikçe kendi başlarına bir anlam taşımazlar. Bu tür sözcüklere bağlaç (jalğawlıq) diyoruz.” şeklinde bir tanım vererek, *menen, üşin, arqılı, taqırıpıtı, tunralı* gibi tüm şılawları (edatları) bağlaçlara atfetmiştir (Baytursınov, 1992, s. 167).

Kazak Türkçesinde “jalğawlıqtar” terimi S. Amanjolov’un (1932) çalışmasından itibaren yerleşmiştir. Amanjolov çalışmasında: “Şılawlar (edatlar), cümledeki sözcüklerin bağlantısında özel bir yere sahip olan ve bağlantı işlevini yerine getiren şeydir. Kazak dilinde üç tür şılav vardır: septewlik şılawlar (çekim edatları), jalğawlıq şılawlar (bağlama edatları) ve demewlik şılawlar (destek/pekiştirme edatları). Bağlaçlar, sözcükler ile sözcükleri, cümleler ile cümleleri birbirine bağlayan ancak ayrı yazılan morfemleri içerir (*da, ta, ne, nemese, biraq, ya, yaki, jäne, äld, äri*, vb.).” demiştir (Amanjolov, 1994, s. 42).

Türkiye Türkçesinde bağlaçlar hakkında en geniş bilgiyi veren Zeynep Korkmaz ise; “Bağlaçlar; sözcükleri, sözcük gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevleri ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir.” şeklinde açıklama yapmıştır (Korkmaz, 2003, s. 1091).

Gramer kitaplarındaki adlandırmalar hariç, bağlacın tanımı hemen hemen aynıdır. Buradan hareketle bağlacın tanımı ile ilgili sözlüklere bakıldığında Türk Dil Kurumunun Büyük Türkçe Sözlük’ünde *eş görevli sözcükleri veya söz dizimi unsurlarını birbirine bağlayan sözcük türü; rabıt, rabıt edatı: ve, ya, veya, ya da vb.* şeklinde açıklama görülür (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011, s. 196).

Türk lehçelerindeki edatlar gibi yardımcı sözcükler diğer dillerde de mevcuttur. Bu diller üzerine yapılan tüm çalışmaların dikkat çektiği sorun, edatların dil sistemindeki yeridir. Dil çalışmalarında bu konu üzerine pek çok farklı görüş vardır.

Bazı bilim adamları edatları bağımsız sözcükler olarak kabul ederken, bazı araştırmacılar bunları yapım ve çekim ekleri ile bir tutmuş ve onların aralarına dâhil etmişlerdir. Bu karışıklığın nedeni, bir yandan edatların ayrı bir sözcük gibi bağımsız bir şekilde bulunması; diğer yandan da belirgin bir anlama sahip olmayarak yardımcı işlevde yani görev morfepleri (biçim birimleri) olarak kullanılmalarıdır.

Bağlaç teriminin Türk dili gramerlerinde işleniş tarzı da birtakım karışıklıklara sebebiyet vermektedir. Bazı gramerciler bağlaçları edatların bir alt türü olarak (bağlama edatı) değerlendirirken; bazıları bağlaçları ayrı bir sözcük türü (bağlaç) olarak ele almaktadırlar. Bu konuda detaylı bilgi için bk. (Yavuz, 2011, s. 61-63).

Bağlaçların Türk Dilindeki Tarihsel Gelişimi

Kazakistan sahasında Ekim Devrimi öncesi Türkolojide dilin söz dizimsel yapısına fazla önem verilmemiştir. Bu dönemde söz dizimi yeterince incelenmediği için, söz dizimsel işlevler içeren bağlaçlar da yeterince ele alınmamıştır. Morfoloji araştırmacılarının çoğu Türk dillerinde bağlaç sayısının az olması nedeniyle bu türden sözcüklerin esasında Türkçede bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak önemli dil bilimcilerin görüşlerinden bazılarını aşağıda sıralıyoruz:

“Bağlaçların yokluğu Türk dillerinin doğasına özgü bir olgudur, çünkü sondan eklemeli dillerde cümleler fiillerin gramer biçimleriyle birbirine bağlanırlar. Bu nedenle bağlama görevli özel sözcüklere ihtiyaç olmamıştır” (Amirov, 1959, s. 5).

M. Terentyev, “Türkçe, Farsça, Kırgızca, Özbekçe Dilbilgisi” adlı eserinin Kazak Dili bölümünde şöyle yazmıştır: “Kazak dilinde bağlaç yoktur. Bu dilde sözcükler birbirinin ardından sıralanır” (Terentyev, 1875, s. 179).

Türkolog Melioranskiy, “Kazak-Kırgız Dilinin Kısa Bir Grameri” adlı çalışmasında şunları söylemektedir: “Kırgızcada (Kazak dilinde – B.Zh.) çok az bağlaç vardır, bu dillerde kullanımları önemsizdir, “de” iki fiili bağlamak için kullanılır, “ve” işlevinde kullanılan “tağı”, “eger” Farsçadan gelmiştir” (Melioranskiy, 1894, s. 97). Bu çalışmanın söz dizimi bölümünde bağlaçlarla bağlanan birleşik cümleler dikkate alınmamıştır.

Gronbech, “Aslında bağlar, Türkçeye yabancıdırlar; öyle görünüyor ki bunlar, izahı güç, çok az istisna ile kısmen olduğu gibi alınan yabancı kelimeler, kısmen de yerli dil malzemesi vasıtasıyla yabancı cümle kuruluşuna bakarak yapılan teşkillerle yabancı dillerin tesiri altında meydana gelmişlerdir. Bundan dolayı bunlar, Kitabe Türkçesi ile muhafazakâr Kuzey ağızlarında hiç bulunmazlar. Sıralama, kelimelerin yahut cümlelerin yan yana getirilmesiyle olur, alt sıralama görevini ise ince farklar gösterme kabiliyeti üstün sayısız fiil şekilleri yapar; cümleleri birleştiren alt sıralayıcı bağlar Türkçenin yapısına bir tecavüzdür” (Gronbech, 1995, s. 44-45).

Tahir Nejat Gencan, “Dilbilgisi” adlı eserinde “Türkçede bağlaçlar, sözcük türlerinin birçoğuna oranla azdır. Kullanılanların birçoğu da Arapça ve Farsçadan alınmadır” (Gencan, 2001, s. 482) demiştir.

Bu şekilde birtakım gramerciler bağlaçların Arapça ve Farsçanın etkisiyle Türkçede yer aldığını ifade ederken (Deny, 1940, s. 636; Gronbech, 1995, s. 45; Mansuroğlu, 1955, s. 59; Ergin, 1998, s. 352; Gencan, 2001, s. 482); Tahsin Banguoğlu, Necmettin Hacıeminoğlu, Zeynep Korkmaz gibi dilciler ise Türkçede bağlaçların varlığını sadece yabancı dillerin etkisine bağlamanın doğru olmayacağını vurgulamışlardır (Banguoğlu, 1998, s. 394; Korkmaz, 2005, s. 119-120; Hacıeminoğlu, 2015, s. 112-113).

Türk dilinde bağlacın bulunmadığı yönündeki görüşler, kanaatimizce Türk dilbilgisinde bağlaçların ihmal edilmesine yol açmıştır. Bağlaçlar bugüne kadar özel olarak incelenmediği için bağlaçların sayısı, morfolojik yapısı ve söz dizimsel işlevleri tam olarak belirlenememiştir. Bazı bağlaçlar değerlendirme dışı kalırken, bazı başka türden sözcükler de bağlaçlar arasında yer

bulmuştur. Bilim adamı Amirov, bağlaçların tarihini ve gelişimini belirlemek hususunda özel olarak bağlaçların etimolojisini göstermekten başka bir şey yapılmadığını söylemiştir (Amirov, 1959, s. 6).

Edat sözcük sınıfının ve onun bir alt türü olan bağlaçların oluşumu ve gelişimi sırasında yüzyıllara varan bir dil süreci yaşanmıştır. Bu yüzden edatlar da bağlaçlar da tarihsel derinliği olan dil unsurlarıdır. Bunun kanıtı, edatların oluşumunda çağdaş Türk lehçelerindeki bazı eklerin zamanla işlevini kaybederek ulandığı sözcüğün köküne kaynaşp onunla ayrılmaz bir bütün hâline gelmiş olmalarının yaygınlığıdır. Örnek: *il-e* > *ile* (*il-* fiilinin zarf-fiil şeklidir.), *uç+u+n* > *uçun* > *üçün* > *içün* > *için* (*uç* isminin vasıta şekline dayanır.), *öz+e+re* > *özüre* > *üzere* (Eski Türkçedeki *öz+e* “üst” ve *+e* yön ekinin birleşmesinden doğmuştur.), *öt-ür-ü* > *ötürü* > *ötrü* (*ötür-* “geçirmek” fiilinin zarf-fiil biçiminden çıkmıştır.), *teg-ü* > *teg-i* > *teg-i+n* > *degin* (*teg-* “degmek” fiili, /-ü/ zarf-fiil eki ve /+n/ vasıta eki ile oluşmuştur.), *tola-(y)u* > *dola-(y)ı* > *dolayı* (*dola-* fiilinin zarf-fiil şeklinden gelir.), *kıp+i* > *kibi* > *gibi* (*kıp* “kalıp” sözcüğünün *kıp+i* iyelik şeklinden çıkmıştır.), *gör-e* > *göre* (*gör-* fiilinin /-e/ zarf-fiil eki almış biçiminden gelir.), *gir-ü* > *geri* (*gir-* fiilinin /-ü/ zarf-fiil eki almış biçiminden gelir.) vb. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 1-111).

Türkiye Türkçesindeki bağlaçların da önemli bir kısmının tarihsel süreç içerisinde ek, sözcük ve cümle kalıplaşması şeklinde oluştuğunu biliyoruz. Örnekler:

Ek kalıplaşması: *art+ı+n+dan* > *ardından*, *gerçek+ten* > *gerçekten*, *Allah+tan* > *Allahtan*, *aç-ık+ça+sı* > *açıkçası*, *ters+i+n+e* > *tersine*, *örnek+in* > *örneğin* vb.;

Sözcük grubu kalıplaşması: *bunun için*, *bundan dolayı*, *bu yüzden*, *bu bakımdan*, *buna göre*, *görünüşe göre*, *o hâlde*, *şu hâlde*, *bundan başka*, *senin anlayacağın*, *sözün kısası*, *bununla birlikte* vb.;

Birleşik sözcük kalıplaşması: *bel ki* > *belki*, *mâdâm ki* > *madem ki* > *mademki*, *çün ki* > *çünkü*, *meğer ki* > *meğerki*, *vaktâ ki* > *vakta ki*, *kâş ki* > *keş ki* > *keşki* > *keşke*, *ne teg kim* > *nitekim*, *ne hat ki* > *nehatki* ‘ne tuhaftır ki’ vb.;

Cümlelerin kalıplaşması: *hâl bu+dur ki* > *hâlbuki*, *sen de-me* > *sen deme* (*meger*, *megerse*), *ne id-e+m ki* > *nidemki* (*ne ed-e(y)+im ki*), *san-+ ki* > *sanki*, *o i-se / o i-se ki* > *oysa / oysaki*, *ol-a ki* > *ola ki*, *ol-ma-(y)a ki* > *olmaya ki*, *hay de!* > *haydi / hadi*, *bak-ar+sın* > *bakarsın*, *gel gel-e+lim* vb. (Efendioğlu, 2006, s. 196).

Bağlaçların bir kısmı ise doğrudan doğruya isim, sıfat, edat ve zarf olan sözlerin aynı zamanda bağlama görevi yüklenmiş olmalarıyla oluşmuştur: *ancak*, *artık*, *ayrıca*, *besbelli*, *böylece*, *demek*, *dolayısıyla*, *ervela*, *işte*, *kısaca*, *kuşkusuz*, *nihayet*, *önce*, *öyle*, *sonra*, *şimdi*, *şöyle*, *yalnız*, *yok* vb. (Korkmaz, 2005, s. 121).

Dolayısıyla tarihsel köken açısından bakıldığında, neredeyse tüm edatlar sözcüklerden, yani daha önce bir anlamı olan isim soylu sözcüklerden ve fiil biçimlerinden oluşmuştur. Bu konuda Türk bilim adamı Muharrem Ergin, Türkçe asıllı bağlama edatlarının isim ve fiil şekillerinin sonradan edatlaşması sonucunda ortaya çıktığını dile getirmiştir (Ergin, 1998, s. 352). Yani yukarıda da belirttiğimiz üzere bu durum, dilin belirli bir gelişim süreci içerisinde bazı isim soylu sözcüklerin ve fiil biçimlerinin başlangıçtaki sözlük anlamlarını kademeli olarak kaybederek kalıplaşp çeşitli dil bilgisel işlevler kazanması neticesinde oluşmuştur.

Genel olarak, Eski Türkçe, Orta Türkçe ve modern Türk lehçelerinde edatların gelişimindeki temel ortaklık, zarf-fiil biçimlerinin ve isimlere özgü biçimlerin eskime ve edatlaşma sürecine geçmesidir. Edatlar daha sonra, kullanım kapsamı nedeniyle dilin gelişimi içinde yavaş yavaş sözcük sınıfının bir parçası hâline gelmiştir. Türk dillerinde bu sözcük sınıfı, diğer sözcük sınıflarına göre daha sonra oluşmuştur. Onların söz varlığı ve dil bilgisel yapısı, dilin yüzlerce yıllık tarihsel gelişimi sırasında çeşitli değişikliklere uğramıştır. Korkmaz; ihtiyaç dolayısıyla Türkçenin başka sözcük sınıflarından aldığı şekilleri zamanla birer bağlama edatı hâline getirdiğini; tarihi, dinî ve sosyal şartlar sebebiyle yabancı dillerden de bağlama edatlarının Türkçeye girdiğini söylemiştir

(Korkmaz, 1969, s. 389). Buradan, bazı sözcük türlerinin bir anda ortaya çıkmadığı, ancak dilin tarihsel gelişimi sırasında, kademeli olarak oluştuğu söylenebilir. Şöyle ki gelişim ve oluşum sürecinde sözler netleşir ve dil bilgisel olarak sözcük sınıflarına ayrılır. Esasında bütün dillerde isim ve fiillere göre edatların ve bağlaçların oluşumu büyük zaman ister. Bu türden sözcüklerin dildeki kullanımı ve çeşitliliği ise o dilin zenginliği ya da işlenmişliği ile doğru orantılıdır. Necmettin Hacıeminoğlu'nun *Türk Dilinde Edatlar* adlı eserinde 611 edat madde başı olarak verilmiştir. Sadece bu bile Türkçenin ne kadar işlenmiş bir dil olduğunu göstermeye yeterlidir (Hacıeminoğlu, 2015, s. III-IX).

Dil biliminde, edatların gramer anlamlarının sözlük anlamlarından daha önemli olduğuna dair bir görüş vardır. Çünkü edatlar, dilde sadece çeşitli gramerlik işlevleri ifade etmenin bir yolu olarak kullanılırlar. Onları diğer sözcük türlerinden ayıran temel özellik budur. Edatların bir diğer özellikleri ise asıl değil, yardımcı sözcükler olmalarıdır. Dil içerisinde yardımcı sözler arasında, edatların yanı sıra *sıfatlar*, *zarflar*, *modal sözler*, *yardımcı fiiller* vb. de yer alır. Ancak bunların arasında belirgin bir anlamı olmayıp sadece gramerlik işlevi bulunan sözcük birimler yalnızca edatlardır.

Eski Türk yazıtlarında bağlaçların oluşumunda genelde zarf-fiil biçimleri esas alınmıştır. Banguoğlu'na göre; “Tercümeler yoluyla dilimize Farsça ve Arapçadan bağlam olan birçok sözcüğün girmiş olduğu bir gerçektir. Ancak bu sözcük sınıfını Türkçeye yabancı dillerden geçmiş saymak yersiz olur. Bunun organik olarak zarf-fiillerden doğmuş olduğu aşikârdır (takı ile ulay). Türkçede bağlamaların aslında zarf-fiillerden gelmiş bulunmasının delili ve sonucu olan bir cihet de bunlardan bir takımının sona yapışık (enclitique) olmalarıdır” (Banguoğlu, 1998, s. 394).

Esasında Türkçede fiilimsilerin ve özellikle de zarf-fiillerin varlığı bir taraftan bağlaça olan ihtiyacı azaltırken bir taraftan da bağlaç üretimine katkı sağlamıştır. Buna mukabil fiilimsilerin yanında isimlerden, zarflardan veya başka sözcük türlerinden edat/bağlaç üreten farklı şekiller de vardır. Tarihsel olarak, neredeyse tüm edatlar/bağlaçlar başlangıçta farklı bir anlam taşıyan müstakil parçalardır. Dilin gelişme sürecinde bunlara bazen çeşitli ekler de ulanarak yeni bir görev üstlenen türev biçimler oluşturulmuştur.

Sovyet Türkolojisinde genelde edatların ayrı bir bölüm olarak ele alındığı bilinmektedir. Dilin sistemsel özellikleri istikrarlıyken, gramer yapısı hareketlidir ve sürekli gelişmektedir. Bu nedenle dil biliminde farklı görüşlerin ortaya çıkması olağan bir durumdur. Örneğin, A. Kuruşjanov ile M. Tomanov *Orhon-Yenisey Jazba Eskertkişteriniñ Zerttelüw Tarihiy men Grammatikalıq Oçerkteri* “Orhun-Yenisey Yazıtlarının Araştırılma Tarihi ve Dil Bilgisel Denemeler” adlı ortak çalışmalarında eski Türk dilinin edatlarını modern Türk dillerinin edatlarıyla karşılaştırarak eski Türk dilinde edatların kategorik bir düzeyde oluşmadığını söylemişlerdir. Ayrıca yazıtların dilinde modern Türk dillerinde olduğu gibi bir bağlaç sisteminin olmadığını, bu nedenle bağlaçları gruplandırmaya gerek olmadığını belirtmişlerdir (Kuruşjanov & Tomanov, 1964, s. 126). Modern Türk dillerinde olduğu kadar Eski Türkçede gelişkin bir bağlaç sistemi olmadığı konusunda bilim insanlarıyla bir dereceye kadar hemfikir olsak da, bağlaçların Türk dili için temelde var olmadığı yönündeki ifadelerine katılmıyoruz. Çünkü Türkçede bağlaçların, bağlı ifadelerin veya bağlı cümlelerin Göktürk metinlerinde zaten var olduğunu; daha sonra kademeli olarak Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi-Kıpçak Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde artarak devam ettiğini gözlemlemekteyiz (Hacıeminoğlu, 2015; Karahan, 2014; Tiken, 2004). Türkçede aslen bağlaç sisteminin olmadığını, bağlaçların dilimize yabancı dillerin etkisiyle alıntılama biçiminde girdiğini söylemek kanaatimizce Türk diline haksızlık olur. Göktürk metinlerinde bağlı cümlelerin ve bağlaç sayısının az olması Türkçede bağlaç olmadığı anlamına gelmez. Göktürk metinleri bilindiği üzere nutuk (söylev) metinleridir. Bu metinlerde muhtevanın ruhuna uygun olarak genelde kısa, tok ve özlü bir dil tercih edilmiştir. Yani bu durum sadece bir tercih meselesidir. Buna rağmen Eski Türk Yazıtlarında da *ažu*, *artuķı*, *takı*, *udu*, *uladı*, *ulay*, *yime/yeme*, *birle*, *kalı*, *kaltı*, *ançula*, *ançulay*, *antagın* için, *anı* için gibi pek çok bağlaç kullanılmıştır

(Tekin, 2003, s. 156-158; Hacıeminoğlu, 2015, s. 22, 112; Tulum, 1990, s. 198). Bu bağlaçlar görmezden gelinemez. Hatta Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri* adlı kapsamlı çalışmasında bu bağlaçların haricinde *üçün, tiyin, tip* vb. sözcüklerin de Orhon Türkçesinde yan cümle bağlacı olarak görev yaptıklarını ve bu bağlaçların yan cümleli birleşik cümleler oluşturduğunu yazıtlardan örneklerle izah etmiştir (Tekin, 2003, s. 158, 214). Kaldı ki Göktürk döneminden hemen sonra karşımıza çıkan Eski Uygur Türkçesi eserlerinde oldukça bol sayıda Türkçe kökenli bağlaç kullanılmıştır (Karahan, 2014, s. 57-116). “Eski Uygurcada Bağlaçlar” başlıklı kitap çalışmasında Akartürk Karahan, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde yaklaşık otuz farklı işlevde 109 adet bağlaç tespit etmiştir. Bunların neredeyse tamamının Türkçe kökenli olduğunu belirleyen Karahan, bu bağlaçların sadece tercüme eserlerde değil telif eserlerde de kullanıldığına dikkat çekmiştir (Karahan, 2014, s. 35; 117-240). Yine alıntı kelimelerin çok az kullanıldığı Karahanlı Türkçesi döneminin meşhur telif eseri Kutadgu Bilig’de pek çok Türkçe bağlacın çeşitli işlevlerle yer aldığı Rabiye Memet’in *Kutadgu Bilig’deki Bağlaçların Tespiti ve Tasnifi*; Bilge Özkan Nalbant’ın *Kutadgu Bilig’de Bağlama Grupları* başlıklı çalışmalarıyla ortaya konmuştur (Memet, 2023, s. 322-331; Nalbant, 2016, s. 192-205). Burada esasında şunu belirtmek gerekir ki Türkçe zengin bir filimsi sistemi geliştirmiş olduğundan bağlama yapıları yerine daha çok karmaşık filimsili yapıları kullanmıştır. Ancak bu durum, Türkçede bağlaçlarla kurulan bağlama yapılarının hiç bulunmadığı anlamına gelmez. Bilakis Türkçe bir taraftan filimisler yardımıyla yan cümleleri isimleştirip, onları cümle ögesi şeklinde yükleme bağlarken bir taraftan da işlek bir bağlaç sistemi geliştirerek çeşitli işlevlerle donatılmış bağlı cümleler veya bağlı ifadeler oluşturmuştur.

Bütün bu tespitlerin yanında Zeynep Korkmaz’ın *Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları* başlıklı makalesindeki şu görüşleri de bizim için ufuk açıcı olmuştur:

Eski Türkçede sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan bağlama görevinde birçok sözcük, edat, -A, -I, -U ve -p’li zarf-fiiller vardır. Bunların Köktürk Yazıtlarındaki sayısı sınırlı olsa da Uygur metinlerindeki sayıları hayli kabarıktır... Bu durum göz önünde bulundurulunca, “Türkçede aslında bağlaç yoktur”, gibi yanlış bir yargı yerine, Türkçede bağlaç görevinin hangi yollarla karşılanmış olduğunu, bu işlev içinde Türkçenin şekil bilgisi sisteminde hangi ek ve sözcüklerinin kullanılmış olduğunu belirtmek daha gerçekçi bir değerlendirme olur. Çünkü her dil gibi Türkçenin de bağlaca ihtiyacı olmuş; bu ihtiyacı dilin yapı ve işleyiş özelliklerinden yararlanarak türlü biçimlerde karşılamıştır... Bugün öteki Türk lehçelerinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de zengin bir bağlaç kadrosu vardır (Korkmaz, 2005, s. 119-120).

Bu görüşlere dayanak olarak aşağıda sıralayacağımız bağlaçlar, Türk dilinin tamamen kendi üretimi olan ve Eski Türkçe döneminde yaygın olarak kullanılan Türkçe kökenli bağlaçlardan sadece birkaçıdır. Bunlar, dikkatlice incelenirse *sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, pekiştirme, açıklama, sonuç, üsteleme, sebep, zıtlık* vb. anlam ilgileriyle kelimeleri veya cümleleri birbirine bağlamıştır. Burada verilen bağlaçların bazıları ise cümle başı bağlacı olduğu için başında bulunduğu cümleyi kendinden önceki ifadeye bağlamaktadır. Örnek cümlelerde dikkat çeken bir diğer husus, ifadelerin Türkçe cümle yapısıyla tamamen örtüşmesidir:

abam/apam: “eğer” (*apam* bir adakın sısar, içinteki tatış tökülgüke / “eğer tencerenin bir ayağı kırılrsa, içindeki yiyecek dökülür”). (Eraslan, 2012, s. 288).

adınta: “diğer yandan, diğer taraftan, diğer cihetten” (Gabain, 1995, s. 115).

ançata: “ondan sonra, daha sonra, ayrıca, takiben” (Gabain, 1995, s. 115).

ançula kalıtı: “aynı şekilde, böylece” (*ançula kalıtı* ol taluy kim bırkarudın singar yıl turur... bulgak anta içe belgülüg bolurlar / “böylece denizde güneyden rüzgâr esmiş gibi dalga belirir”). (Eraslan, 2012, s. 291).

ançulayu: <ançu+la-yu “böylece, aynı şekilde” (*ançulayu* emrar erti sizni tüzüğü anası oğlanı seferçe). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 120).

angmıntın: <*ang+mı+n+tın “hatta” (*angmıntın* irkek yime ermez tişi yime ermez arşularka degi tınlıqlar ertnilig linxualıg örgünler üze olurup... / “*hatta* ne erkek ne dişi olmayan hünsalara kadar canlılar mücevher ve linhuahı tahtlar üzerine oturup...” (Eraslan, 2012, s. 281).

anın: <*an+ın “o sebeple, onun için, bu yüzden” (*anın* kamağ tınlıqlar ayayu ağırlayu tapınu udunu atayu tutmış kergek / “*bu yüzden* bütün canlı varlıklar saygı göstermeli, tapınmalı, adını anmalı”). (Eraslan, 2012, s. 281).

anı üçün: “onun için, o sebeple, o yüzden” (begleri yime bodunu yime tüz ermiş, *anı üçün* ilig ança tutmuş erinç / beyleri de halkları da uyum içinde ihtilafsız imişler, *onun için* devleti öylece yönetmişler şüphesiz”). (Tulum, 1990, s. 198).

anta basa: “ondan sonra, bunun üzerine” (*anta basa* yarlıkadı munçulayu öğretingüsin tört toğumın toğmış tınlıqlarıg / “*bunun üzerine* canlıların dört doğumu ile ilgili bilgiyi vaaz etti”). (Eraslan, 2012, s. 286).

antagının üçün: “bu sebeple, o yüzden, ondan dolayı” (bir todsar açsık ömezsen *antagının üçün* igidmiş kaganının sabın almatın yir sayu bardıg / “bir de doycak olursan açlıgı düşünmezsın, böyle olduğun için, seni besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini dinlemeden ve rızalarını almadan her yere gittin”). (Tulum, 1990, s. 198).

artukı: <art-uk+ı “ayrıca, ilave olarak, ilaveten” (bunça barkıg bedizig uzug kağan atısı yolug tegin men ay *artukı* tört kün olurup bitidim bedizetdim / “bunca barkı, süslemeleri, sanat işini kağanın yeğeni Yollug Tegin ben (*aya ilave olarak*) otuz dört gün oturup yazdım, süsledim, yaptım”). (Aydın, 2021, s. 100).

azu: “veya, ya, ya da, yoksa, yahut, veyahut” (*azu* bu sabımda igid bar gu? / “*yoksa* bu sözlerimde yalan var mı?”; *azu* turuk sub erser opayın, *azu* itmiş yaratmış tatıglıg aş erser aşayın / “*ya* duru su olsun içip yutayım *ya da* yapılmış edilmiş tatlı yemek olsun yiyeyim”). (Tekin, 2003, s.56); (bir bakır *azu* yarım bakır içgüll / “bir ölçü *veya* yarım ölçü iç!”). (Eraslan, 2012, s. 279).

azuça: <azu+ça “ya, ya da, veya, veyahut” (muntağın tuytaçılar bolsar yime *azuça* sınığursak tuyunup kiçig kölungü öze ozarlar, *azuça* belgü öze taştın singar tileyürler, *azuça* yıntam kuruğ öze tuyunurlar / “bunların arasında tanıyanlar bulunursa da bunlar *ya* tek yönlü tanıyıp hinayana mezhebine göre kurtulurlar, *ya* tefrik edici alametlerle onu dışarıda ararlar, *ya da* hep boş yere tanıdıklarını sanırlar”). (Gabain, 1995, s. 43; Eraslan, 2012, s. 279).

azuça yime: “yahut, veyahut, ayrıca” (*azuça yime* kirlig tapçalıg yavız artak aş içgülerig adınlarka birtim erser. / “*veyahut* kirlı ve pis kötü bozuk yiyecek ve içecekleri başkalarına verdim ise.”). (Eraslan, 2012, s. 279).

birle: <bir+le “ile, ve” (şakımını burkan *birle* tört burkanlarıg... / şakımını burkan *ile* dört burkanları...) (Eraslan, 2012, s. 278).

biriki: <bir+ik-i “ve, ile” (sabımın tüketi eşitgil ulayu ini yegünüm oğlanım *biriki* oğuşum budunum). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 131).

birök/birük: <bir+ök “eğer, fakat, ise” (*birök* iligi yok erser, asıgsız kuruğ kalır / “*eğer* eli yok ise, faydasız boş kalır”); (*birök* öçmeksiz erser, ötrü kayutın yime kelmeksiz bolur / “*fakat* onlar sükûnetsiz iseler, sonra yine bir yerden gelmezler”). (Eraslan, 2012, s. 288-289).

birök yana: “eğer yine” (*birök yana* tınlıg tip yad sakınçlıg körüm turğursar yanturu yana evrilür belgü-te tilik-te / “*eğer yine* canlı diye yabancı bakış meydana getirse, tekrar sembol de dilek de döner”). (Eraslan, 2012, s. 290).

bolay ki: <bol-ay+ki “belki” (gel gidelim ikisinden biri *bolay ki* canın vire alğıl, menüm canımı koğul dedi / “gel gidelim *belki* ikisinden biri canını verir al, benim canımı bırak dedi”). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 131-132).

erİNç: <*er-i-n-ç “belki, galiba, her halde” (anda kisre inisi içisin teg kılınmaduk *erİNç*). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 241), (Eraslan, 2012, s. 293).

erki: <er-ür+ki “belki, acaba, herhalde, kim bilir” (kim erdi *erki* bu bütün yırtın). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 241), (Eraslan, 2012, s. 293).

evirü: <evir-ü “ile, ve” (ögüm, kanım, katunlarım *evirü* uluğlarım / annem, babam, hatunlarım **ve** büyüklerim). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 147).

ilen: <il-e+n “ile, ve” (yüreği *ilen* bilin kolbıçın ağırdur / yüreği *ile* belini koltuk altı gibi ağırtır). (Eraslan, 2012, s. 278).

imdi/emdi: “böylece, böyle, artık, nihayet, bundan sonra, madem ki” (*emdi* yürek yırtılır), (attın *emdi* sen tögül). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 162).

İNçe kaltı: “öyle, böyle, bunun gibi” (ığaçlar şişer ürülür *İNçe kaltı* er, kim... tolkukuğ ürerçe / “ağaçlar, bir insanın tulumu üfleyip şişirdiği *gibi* şişerler”). (Gabain, 1995, s. 125).

İNçip: <İNç-ip “fakat, böyle, yahut” (*İNçip* igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken ölüp bartı / “*fakat* hastalanınca sözü koyup (dilden olup) tutulup kalırken ölüverdi”). (Eraslan, 2012, s. 278).

kaçan/kaçan kim: <*ka+ça+n kim “ne zaman, ne zaman ki, vakta ki” (siz *kaçan* burhan kutın bulsar siz, mini titmeñ kutgarıñ / “siz *ne zaman* burhan ruhuna ulaşırsanız, beni terk etmeyin, kurtarın”). (Gabain, 1995, s. 125). (*kaçan kim* ıddısang ol yirke şahzad manga anglatsa men hem bolğamen şad). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 163).

kalı: <kal-ı “artık, nihayet, eğer, şayet” (oğrap *kalı* kelse sanıng karşı süle), (kıska etin kelse *kalı* kutluğ yay). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 165-166).

kaltı: <kal-ıt-ı “gibi, böyle, aynı şekilde” (*kaltı* utmat apamar yıl köngül-üg saçıp kudur ögsüz kılır / “*aym şekilde* cinnet, sara, yel gönlü dağıtıp deli ve akılsız yapar”). (Eraslan, 2012, s. 290).

kim: “ki” (yükünür men ontın singarkı orun-larta erigme ulug küçlüg erkliglarning sogançig tatıglıg tılangurmak edreminge *kim* bolar-ning neçe bar erser yig edrem-ning iş ködügleri art basut kılsunlar manga / “on cihetteki yerlerde olan ulu güçlü kudretlilerin sevimli tatlı güzel konuşma fazileti önünde saygıyla eğilirim *ki* bunların var olan nice üstün faziletleri bana yardım etsinler diye saygıyla eğilirim”). (Eraslan, 2012, s. 283).

ma/me: “da/de, dahi, ve” (beglerge bolgıl başlık *ma* menglep). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 248-249).

negüde: “bundan dolayı” (Gabain, 1995, s. 116).

neteg kim/niteg kim: <ne+teg kim “nitekim, bu sebeple” (*neteg kim* biligsiz bilümez munı, ukuşluğ ukupan küzetür anı). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 186).

niçe kim / neçe kim: <ne+çe kim “nasıl ki, ne zaman ki, sanki, adeta” (*niçe kim* acıg irse tatlı taptıng, niçe kim çizdi irse anda suret). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 184).

niçük kim / neçük kim: <ne+çe+ök kim “nasıl ki, nitekim” (kiçer antig *niçük kim* kul tirildi, *niçük kim* kizdi yalguz taglar ara). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 185, 278).

ok/ök: “da/de, dahi, yine, bizzat, yalnız, ancak sadece vb.” (bu *ök* kün ay teñriden yana kün; bu *ök* sening balıkingta küntin yıngak bil uluğ bedük bar; konukluk munça *ök* bolur tir irdim; bu tün *ök* alku yeklerig barça bulunug yıngak saçgay; bir *ök* bizni ölürsersen yine). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 252-253).

ötkürü: <öt-kür-ü “ötürü, bundan dolayı, bu sebepten” (ölüg et’özintin yavız yıd önip, *ötkürü* ögi kanğı barça yirip yarsıp titip ıdalap ırak tezerler / “ölü vücudundan pis kokular yükselir,

bu sebepten dolayı anası ve babası hep iğrenip nefret ederek onu terk edip uzaklaşırlar”). (Eraslan, 2012, s. 283).

ötkürü yene: “bundan başka, ayrıca” (bo künte ınaru bo nom erdinig boşgungalı tutgalı okıtgalı sözlegeli *ötgürü yene* adınlarka bo nom erdini içinteki yarlıgça yorıgalı ötüni teginür biz / “bu günden sonra bu akide cevherini öğrenmek için, tutmak için, okutmak için, söylemek için, ayrıca başkalarına bu akide cevheri buyruğuna göre hareket etmek istiyoruz”). (Eraslan, 2012, s. 286).

ötrü: <öt-ür-ü “sonra, böylece, bunun üzerine, çünkü” (olarning tezmişin körüp ol kuotau atlıg beg *ötrü* olarnı okıyu inçe tip tidi / “onların kaçtığını görüp o Kuotau adlı bey, *bunun üzerine* onları çağırıp şöyle dedi”). (Eraslan, 2012, s. 283).

takı: <tak-ı “ve, fakat, daha, ve daha, müteakip, ayrıca, böylece” (bir kişi ölüť ölmekte ulatı tokuz karmaputlarig iyin kezikçe ertser, takı angar edgü kılğuluk em yürüntek al altag bar / “eğer bir kişi insan öldürmekte ve diğer dokuz amel yolunu sırasına göre işlese, *böylece* onu iyi kılacak ilaç ve usul var”). (Eraslan, 2012, s. 284); (beş yüz erenning aşı suvı kölüki *takı* ne kergekin alku tüketi berip uzatıp öntürdi / “beş yüz kişinin yiyeceğı, içeceğı, yük hayvanı *ve daha* ne gerekiyorsa, tamamen verip geçirip uğurladı”). (Eraslan, 2012, s. 278).

takı yime: “ve, ve yine, tekrar” (*takı yime* bu yawız yirke tayaklıgın bütğölüg neçe ödlar bar erseler alar barça yirümedin artamadın tükellig büte tegingeyler / “*ve yine* bu kötü yere dayanma ile kemale erecek nice zamanlar var ise, hepsi bozulmadan tam olarak mükemmelliğe erecekler”). (Eraslan, 2012, s. 284).

turum ara: “esnasında, bu arada” (Gabain, 1995, s. 116).

udu: <ud-u “bunun üzerine, ayrıca, sonra, ancak” (İlteriş Kagan kazanmasar *udu* ben özüm kazanmasar / “İlteriş Kağan kazanmasaydı *ayrıca* ben kazanmasaydım”). (Tekin, 2003: 156); (tañ tañladı *udu* yir yarudu *udu* kün toğdı / “tan ağardı, *sonra* gün ağardı, *sonra da* gün doğdu”). (Hacıeminoğlu, 2015, s. 199).

ulatı: <ula-t-ı “ve, ve diğerleri” (ögli kañlı *ulatı* kişi ogul / “anne, baba *ve* kişi *ve* oğul”); (üzte bozta *ulatı* üküş nızwanılar / “kin *ve* bir sürü ihtiraslar”). (Gabain, 1995, s. 95).

ulayu: <ula-yu “ve, ile, dahi, ve dahi” (ögüm katun *ulayu* öglerim, ekelerim, keliñünüm, kunçuyılarım / “annem hatun *ve* (üvey) annelerim, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim”). (Tekin, 2003, s. 157).

uzatı: <uza-t-ı “hatta” (*uzatı* sudurug yime tükel bilmiş ol vyakran yangı üze / “*hatta* suduru vyakran metodu ile tamamen bilmiş”). (Eraslan, 2012, s. 285).

yana: <yan-a “yine, tekrar, sonra, daha, ayrıca, ilave olarak” (*yana* azkıa tapıgıg tavar itdımız / “*sonra* biz azıcık saygı hediyesi gönderdik”). (Eraslan, 2012, s. 285).

yanturu: <yantur-u “yine, tekrar, karşı, daha, hatta” (*yanturu* mini kemişü utup sewinçsiz utlısız kıldı mening küçümün / “*yine* beni fırlatıp benim gücümü sevinçsiz, mükâfatsız kıldı”). (Eraslan, 2012, s. 285).

yime: <yim-e “yine, ve, tekrar, hem, ayrıca” (*yime* amtı bolzun esengü alkış tözü nom arkasınga / “*ve* şimdi hayır dua mükemmel akide arkasına olsun”); (ne türlüğ burun iğı erser, *yime* edgü bolur / “ne türlüğ burun hastalığı varsa, *yime* iyi olur”). (Eraslan, 2012, s. 285).

Elbette günümüz çağdaş Türk lehçelerinde ve modern Kazak Türkçesindeki bağlaçların sayısı eski Türk dilinden daha fazladır ve görevleri de çok yönlüdür. Ancak yukarıda sıralanan öz Türkçe bağlaçlar ile bugün Kazak Türkçesindeki işlek, zengin ve yerli bağlaç kadrosu, Türk dilinde bağlama sisteminin aslen var olduğunu; bu bağlaçların ödünçleme değil, içsel bir şekilde tedricen gelişerek yüksek bir olgunluğa ulaştığı gerçeğini ortaya koyar.

Hacıeminoğlu'na göre “Türkçenin bünyesine hem yabancı dillerden alınan hem de kendi imkânları ile teşekkül eden birçok bağlaç girmiştir. Onun içindir ki bağlama edatlarının teşekkülünü sadece yabancı dillerin tesiri ile izah etmek doğru değildir. Bunda geniş ölçüde Türkçenin gelişmiş ve işlenmiş bir dil olmasının rolü vardır.” (Hacıeminoğlu, 2015, s. 113).

Bağlaçlar eski anıtların dilinde az sayıda görülse de onlar bu döneme yeni bir iz bırakmayı başarmışlardır. Dilin yapısı zaman içinde gelişir, değişir, yeniden şekillenir. Kondratyev araştırmasında “yeme” sözcüğünün eski dilde bağlaç görevinde kullanıldığını belirtmiş ve “azu” sözcüğünün de bağlaç olduğu sonucuna varmıştır (Kondratyev, 1981, s. 131). G. Aydarov, bağlaçlar arasına *yeme/yime*, *ok/ök*, *ma/me*’yi dâhil etmiştir (Aydarov, 1969, s. 148). A. N. Kononov, eski Türk yazıtlarıyla ilgili çalışmasında *azu*, *yeme*, *tağı*, *udu*, *ma*, *artuğı* sözcüklerini bağlaç olarak almış ve bunları sıralı bağlaçlar ve eşdeğer bağlaçlar olarak ikiye ayırmıştır (Kononov, 1980, s. 203).

R. Amirov çalışmasında, M. Terentyev’in “Kazak dilinde bağlaç yoktur, sözcükler yan yana sıralanırlar” ve P. Melioranskiy’in “eski dilde bağlaçlar çok azdır” yönündeki görüşlerini dile getirmiş ve esasında runik yazıtlarda bağlaçların var olduğunu, hatta onların diğer sözcük türlerinin yerine kullanıldığını ve seçme/alternatif anlamında ifade edilen “azu” sözcüğünün hem bağlaç hem de soru edatı olarak işlev gördüğünü ve bu sözcüğün modern Tuva dilinde de bulunduğunu belirtmiştir (Amirov, 1959, s. 70). Ayrıca Amirov, eski Türk yazıtlarının dilindeki “yeme” ve “azu” gibi sözcükleri bağlaçlara örnek göstererek, bu bağlaçları Kazak Türkçesinde bağımsız bir kategori olarak ele almıştır.

Türk dilinin genelinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de bağlaçların çoğunun, dil gelişimi sürecinde önceki sözlük anlamlarını yavaş yavaş yitiren ve soyut bir dil bilgisi anlamı kazanan yeni anlamlara sahip sözcükler olduğu söylenebilir. Örnek olarak Eski Türk runik yazıtlarının dilindeki “yeme” ve “azu” biçimleri, modern Kazak Türkçesindeki *jäne* (ve) ve *älde* (veya) bağlaçlarına karşılık gelmektedir. Söz dizimsel ilişkideki gramer anlam ve süreçleri açısından karşılaştırdığımızda önemli bir farklılık görülmemektedir. Bu türden sözcüklerin eski Türk yazıtlarında bazen zarf görevinde kullanıldığı da görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde söz dizimsel ilişkide gramer anlamları genişlemiş ve zamanla edat/bağlaç görevleri yaygınlık kazanmıştır. Örneğin, Orhun Yazıtlarında kesin bir şekilde bağlaç olarak belirlenen *azu* (veya, yoksa, yahut, şayet), *artukı* (üstelik, ayrıca), *takı* (ve, de/da, dahi), *udu* (ve, ile, ancak), *ulayı* (ve, ile), *yeme* (ve, dahi, de/da) sözcüklerinin sırayla *az-* “*azmak*, *yoldan sapmak*”; *art-* “*artmak*, *çalışmak*”; *tak-* “*takmak*”; *ud-* “*takip etmek*, *izlemek*”; *ula-* “*birleştirmek*”; *yem-* “*ilave etmek*, *eklemek*” fiillerinden geldiği düşünülmektedir (Tekin, 2003, s. 156-157).

Kazak Türkçesinde “azu” edatı anlamına gelen “älde” sözcüğünün Arap dilinden geldiği varsayımı vardır. Bu biçimin ilk olarak soru edatları arasına dâhil edildiği ve daha sonra dikkatli bir araştırmadan sonra isteğe bağlı/alternatif bağlaçları listesine eklendiği aşikârdır. Diğer lehçelerle karşılaştırıldığında bu bağlaçların, Tuvaca ve Tofacada Eski Türk runik yazılı anıtların dilinde olduğu gibi aynı biçimde ve aynı anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, Tofa dilinde: *Azı çü læn? Azı at paan, azı inæk poon?* (Bu nedir? At mı yoksa inek mi?). *Azı alır men baan, azı albas men baan?* (Ya alırım, ya almam) (Rassadin, 1978, s. 265). Tuva dilinde: *Daarta men Qızılçe azı Abakançe çoruur men.* (Yarın Kızıl’a veya Abakan’a gideceğim). *Horuda baraan köstür, mal be azı haragan be, ilgavayındar men.* (Tarlada bir şey görünüyor, ayırt edemiyorum: sığır mı yoksa karagan mı?) ifadeleri Eski Türkçe ile örtüşür (İshakov & Palambah, 1961, s. 452).

Neticede bağlaçlar, bugüne kadar Eski Türkçe döneminden günümüze kadar Türk dilinin bünyesinde yer alan ve tarihsel süreç içerisinde günbegün gelişerek Türkçenin ifade gücüne

kıvraklık ve zenginlik kazandıran gramer görevli dilsel unsurlardır.¹ Türkçede metin oluşumunda bağlaçların yeri üzerine önemli bir makale yayımlamış olan Tahsin Aktaş, Türkçede bağlaçların metin üretilmesine ciddi katkı sağladığını, art arda sıralanan cümleler arasında bağlaçların değişik türlerde (sıralama, karşıtlama, destekleme, açıklama, pekiştirme, çürütme vb.) ilişkiler kurup anlamlı bütünler oluşturduklarını dile getirmiştir (Aktaş, 1994, s. 64). Türkiye Türkçesinde bağlaçlar üzerine yüksek lisans tezi hazırlamış olan Lemî Akın ise, metin taraması neticesinde Türkiye Türkçesinde yirmi dört farklı işlevde 763 bağlaç tespit etmiş ve bunlardan 574'ünün Türkçe kökenli olduğunu ortaya koyarak; “temelinde bağlaç olmadığı söylenen Türk dilinin, günümüzde kendi bünyesinden çıkarmış olduğu Türkçe bağlaçların oranının yabancı ve karışık kökenli bağlaçların oranına göre çok yüksek olması dikkat çekicidir” şeklinde tespitini dile getirmiştir (Akın, 2004, s. 241). Yine Türkiye Türkçesi ağızlarında bağlaçlar konusu üzerine kıymetli bir doktora tezi hazırlayan Serdar Yavuz, 152 eser ve yaklaşık 18800 sayfa metin üzerinde çalışarak Türkiye Türkçesi ağızlarında yirmi sekiz değişik işlevde 734 farklı bağlaç (562'si Türkçe kökenli) tespit etmiştir. Bunların her birini cümledeki yerine, yapısına ve işlevine göre örneklendiren Yavuz, “Türkiye Türkçesi ağızlarında yapılan taramalar sonucunda 734 tane bağlaç görevli dil birliği tespit edilmiştir. Bu veriler ‘aslında Türkçede bağlama görevinde kullanılan kelime yoktur’ değerlendirmesinin belki de çok eskide kaldığının göstergesidir” şeklinde bir görüş bildirmiştir (Yavuz, 2010, s. 665).

Hülasa Türkçe bağlaç üretiminde çoğu zaman kendi imkânlarını devreye sokmuş bazen de başka dillerden alıntılama yoluna gitmiştir. Bugün Kazakçanın bağlaç kadrosunun da pek çoğunun öz Türkçe sözcüklerden oluşması bu durumu doğrular. Bu bağlamda aşağıda Kazak Türkçesinde yaygın olarak kullanılan ve alıntı olmayan Türkçe kökenli bağlaçlardan bazıları örnek olarak dikkatlere sunulmuştur²:

al “ancak, fakat, ise”

Oğan eşqaysısının eştemelerin ketpeydi, *al* men bolsam basımnen jawap berüwim kerek. (Sokpakyayev, 2021, s. 62).

“Bunun için hiçbirinizin hiçbir şeyi gitmeyecek, *fakat* ben ise bunu başımla ödeyebilirim.”

alayda “ancak, gelgelelim”

Alayda ayıptan-tayıp oyına tüsip ketkende, jap-jalañaş omırawın ayaz süyip alğanday, jürek tusı muzdap qoya beredi. (Kekilbayulı, 2010, s. 51).

“*Ancak* durup dururken aklına gelince, çırılçıplak göğüslerini ayaz öpmüş gibi yüreğinin yanı donup irkiliverdi.”

al endeşe “öyleyse, yoksa”

– Jaraydı. *Al endeşe*, tıñda. Mahabbatta ömirdiñ sırlı mäni bar dep uğınuwşı ediñ. Sol maxabbatıññ mäni sanalatın Näziygül küyewge şıqqan eken. (Serikbayulı, 2025).

“Pekâlâ. *Öyleyse* dinle. Aşkta hayatın gizemli anlamı vardır diye düşünüyordun. O aşkın anlamı sayılan Näziygül kocaya varmış.”

atap aytqanda “yani, açıkça söylemek gerekirse”

Qazaq jüzderin is jüzinde özderiniñ ortasına şıqqan biylerge, *atap aytqanda* ulı jüzdi Tölege, orta jüzdi Qazıbekke, kişi jüzdi Äytekege basqarttı. (Ilgisheva & Efendioğlu, 2022, s. 28).

“Kazak cüzlerini pratikte kendi aralarından çıkan beylere, *yani* büyük cüzü Töle’ye, orta cüzü Kazıbey’e, küçük cüzü Äyteke’ye yöneltirdi.”

¹ Günümüz Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında bağlaçların zenginliği ve yapısal-işlevsel çeşitliliği için şu çalışmalara bakılabilir: (Daşdemir, 2015, s. 141-152; Akın, 2004; Ceylan, 2005; Yavuz, 2010).

² Burada sıralanan Kazak Türkçesindeki bağlaçların yapısal ve işlevsel tasnifi için bk. (Efendioğlu & Serdalina, 2023, s. 557-573; Zhunussova, 2024, s. 189-336).

- älde** “yahut, ya da, yoksa”
– Şığısındar ma, joq pa? *Älde* bıt-bıt qıp, süyrep alıp şığıayın ba? (Sokpakybayev, 2014, s. 262).
– “Çıkacak mısınız? *Yoksa* döve döve sürükleyerek çıkarayım mı?”
Nege? Nege sol üşin zarlamasqa!
Basqınşını sökpeske, Qarğamasqa!
Älde mına ömirde xalıqtardan,
Ulttardan da qımbattı bar ma basqa?! (Kekilbayulı, 2010, s. 44).
“Neden? Neden bunun için ağlamayalım!
Baskıncıya sövüp saymayalım,
Onu kargımayalım!
Yoksa bu dünyada halklardan,
Uluslardan değerli var mı başka?!”
äri “hem, hem de, gerek... gerek, üstelik”
Bul arqılı jastar birneşe ayğa bolsa da, *äri* azdap qazaqşa üyrenedi *äri* salt дәstürlerdi.
“Bu vasıtayla gençler birkaç ayda da olsa, *gerek* biraz Kazakça *gerekse* biraz gelenekleri öğrenirler.” (Biray vd., 2015, s. 128).
Qırğızbaydıñ qatını Saliya saldırlap qalğan, *äri* aşuwsañ, *äri* aqköñil añqıldaq kişi edi. (Murtaza, 1980, s. 225).
“Kırğızbay’ın kadını Saliha çok konuşan, *hem* asabi *hem* samimi, açık yürekli bir kişiydi.”
äsirese “bilhassa, özellikle”
Biraq amal ne, ursıp aytqan aqılımdı küle tıñdap, jöni kelse, mazaqta ket beretin. *Äsirese* osı bir tilin şığıaratın әdetti qaydan tapqanın bilmeymin, qanşa aytсам da qoyar emes.
“Ancak ne çare, azarla söylediğim öğüdü gülerек dinleyip, doğru olsa da dalga geçerdi. *Özellikle* o dilini çıkarma alışkanlığını nereden kazandığını bilmiyorum, defalarca söylememe rağmen terk etmedi.” (Yavuz, 2018, s. 961).
äytewir “sonunda, nihayet, nasıl olsa, her nasılsa”
Kömilgen ölekse kezikti me eken, әlde basqa birdeñe tabıldı ma, *äytenir* ol bir jerdi aldınğı eki ayağımen tırmalap qaza bastadı.
“Gömülmüş leşe mi rastlamıştı, yoksa başka bir şey mi bulmuştu, *her nasılsa* o bir yeri ön iki ayağı ile tırmalayarak kazmaya başladı.” (Yavuz, 2018, s. 719).
äytkende “ancak, fakat, ama”
Durıs, ol anasınıñ sözün uqpaydı, *äytkende* әdettene bersin. (Jumabayev, 2013, s. 88).
“Doğrudur o annesinin sözünü dinlemez, *ancak* buna alışsın.”
äytpegende “yoksa, öyle olmasa, öyle olmasa bile”
– Jumısqa asıǵıp turdı gой, *äytpegende* Mämbettiñ jayın estigen qızıq edi. (Esenjanov, 1988, s. 25).
– “İş için acele etti durdu ya, *öyle olmasa* Membet hakkında dinlemek eğlenceliydi.”
Ötken jıldarı may дәriden qaşқан öziñiz, *äytpegende* töl munan da köp bolar edi. (Slanov, 1954, s. 57).
“Geçen yıllarda merhemden kaçınan sizdiniz, *yoksa* yavru bundan da çok olurdu”.
äytpese “yoksa, öyleyse”

– Joldastar, böget jasamañdar, *äytse* şabıtınan ayrılıp, biz jaña jılsız qalamız, -dedi Xalel. (Mağavin, 2004, s. 280).

“– Yoldaşlar, müdahale etmeyin *yoksa* ilhamı kaybedip biz yeni yılsız kalırız, dedi Halel.”

äytse de “ama, fakat, öyle olsa da, öyle olsa bile”

Nurım oylanıp qaldı da, *äytse de* qara sur bastıq jönindegi öz sının aytıp tastadı. (Esenjanov, 1988, s. 1280).

“Nurım biraz düşündü *ama* kasvetli patrona yönelik eleştirilerini dile getirdi.”

biraq “fakat, ama, ancak, lakin”

Biraq onıñ ornınan aşılgan sañılawğa sıymas edik. (İsabay, 2008, s. 9).

“*Fakat* onun altından açılan deliğe sığmazdık.”

Jası ülken *biraq* eseye qoymağan. (İlgisheva & Efendioğlu, 2022, s. 64).

“Kendisi yaşlı *ama* henüz büyümemiş.”

birde... birde “bazen... bazen”

Jeñil kaşaba qatqaq joldıñ betine *birde* tiyip, *birde* tiymey, qalqıp kele jatqanday äser aladı. (Sokpakhbayev, 2021, s. 89).

“Yeğni kızak donmuş yolun yüzüne *bazen* değıp *bazen* değmiyor ve süzülüymüş hissi veriyor”.

birese... birese “kâh... kâh, bazen... bazen”

Men enesine ilesken qulın tärizdimin, *birese* o jağına, *birese* bu jağına şığamın. (Sokpakhbayev, 2014, s. 11).

“Ben annesine yapışmış kulun gibiyim, *bazen* o tarafına *bazen* bu tarafına geçiyorum.”

bolmasa “ya da, yahut”

Ras, sın aytamın, Apam bul dünyede jalğız ret därigerge *bolmasa* baqsı-balgerge qaralмай, saw-salamat öte sıqtı. (Bökey, 2021, s. 18).

“Evet, gerçek söylüyorum; anam bu dünyada bir kez hekime *ya da* baksı şamana görünmeden sağ salım göçüp gitti”.

buğan qosa “ayrıca, bununla birlikte, buna ek olarak”

Buğan qosa jan-januwarlar atawların bildiretin esimler bolıp ekige bölinedi. (Abişeva, 123).

“*Ayrıca* hayvan adlarını temsil eden isimler de ikiye ayrılmaktadır.”

degenmen “ancak, fakat, ama”

Ras, kärelew jılqı *degenmen* sizdiñ jumısıñızğa jarap jatır, – değeni. (Aytmatov, 2021, s. 13).

“Doğru, yalnızca bir attır *ancak* sizin işinizi görür, demişti”.

dese de “ancak, yine de”

Älbette, ol saylawdan keyin ertesine boladı degen söz emes. *Dese de* mañızdı özgeris boladı degen oydamın. (Ortalıq Qazaqstan, 2022, s. 121).

“Elbette bu, seçimden sonra hemen ertesi gün olacaktır anlamına gelmiyor. *Ancak* önemli değişiklikler olacağını düşünüyorum”.

dey turğanmen “ancak, fakat, yalnız”

Dey turğanmen ol köneniñ barlığın sıpıra joqqa şığarw, jappay teristew poziciyasın ustaydı. (Ana Tili, 2021, s. 9).

“*Ancak* o, eskinin hepsini toptan yok saymak, bütünüyle kötülemek konumunda bulunuyor”.

endeşe “öyleyse”

Öziñ de osınşa qudiretke jurttıñ qapısın tawıp jetpep pe eñ, *endeşe* öziñ de jurtqa qapıñdı taptırtpa... (Kekilbayulı, 2010, s. 73).

“Kendin de bu kadar kudrete halkı üzerek ulaşmamış mıydın, *öyleyse* sen de halka kendini üzdürme...”

jäne “ve, ile, da (de)”

Bul terezeden awıldın batıs jaq bir bölegi *jäne* stantsiyağa qaray baratın tas jol anıq körinip turuwşısı edi. (Muratbekov, 2004, s. 18).

“Bu pencereden köyün batı tarafının bir kısmı *ve* istasyona doğru giden taş yol açık bir şekilde görünüyordu.” (Efendioğlu & Serdalina, 2023, s. 546-577).

keyde... keyde “kâh... kâh, bazen... bazen, bir... bir”

Sâl sayabırlap barıp, qaytadan *keyde* jañbır, *keyde* qar, *keyde* jañbır, *keyde* qar alma-kezek jawadı da turadı. (Aytmatov, 2021, s. 163).

“Biraz diner gibi olduktan sonra yeniden nöbetleşe *kâh* yağmur *kâh* kar *kâh* yağmur *kâh* kar yağıp duruyor”.

kerisinşe “aksine, bilakis”

Qıs aylarında özge azıq-tüliklerde dārūwmender azayğanda, sütttegi dārūwmender azaymaydı, *kerisinşe* jaqsı saqtaladı. (Jas Alaş, 2004, s. 8).

“Kış aylarında diğer besinlerdeki vitaminler azaldığında sütteki vitaminler azalmaz, *bilakis* iyi korunur.”

men / ben / pen “ve, ile, -la, -le”

Dastarxan jıynalğasın tımağı *men* qamşısın aldı. (Nurpeyisov, 2004, s. 22).

“Sofra toplandıktan sonra bōrkünü *ve* kamçısını aldı.”

Orta cüz *ben* Ulu cüzdiñ hanı dep bekitüwdi surandı. (Müsirepov, 2003, s. 275).

“Orta cüz *ile* Ulu cüzün hanı diyerek onayını istedi.”

ne... ne “ne... ne”

Ne o jaqtan, *ne* bu jaqtan eşteñe körinbedi. (Aytmatov, 2021, s. 11).

“*Ne* o yandan *ne* bu yandan bir şey görünüyor”.

ne bolmasa “yahut, veya, ya da”

Düniyede ösek-ayañ, quwlıq-sumdıqtı bilmeytin, *ne bolmasa* tiri pendeniñ betine «äy, sen sondaysın» dep qaramağan, nemese tiri pendege tili tiymegen, jarıqtıq oraza-namazı buzılmağan taza da tākappar äyel edi. (Bökey, 2021, s. 7).

“Dünyada dedikodu, kurnazlık ve hinliği bilmeyen *yahut* bir Allah kulunun yüzüne “Sen böylesin!” diyerek bakmayan veya bir Allah kuluna dili değmeyen mübarek, orucu ve namazı bozulmayan temiz ve mağrur bir kadın idi”.

nemese “veya, ya da, veyahut”

Bul künderdiñ işinde Tanabay öziniñ isin kinäli ekenin *nemese* kinäli emes ekenin bile almay on oylanıp, jüz tolğandı. (Aytmatov, 2021, s. 195).

“Bu günler içinde Tanabay yaptığı işin hatalı *veya* hatasız olduğunu bilmeden derin düşüncelere daldı”.

olay bolsa “öyle ise, yoksa”

Olay bolsa, bizdiñ esigimiz sağan qaytadan, sirä, aşıla da qoymas! (Aytmatov, 2021, s. 209).

“*Öyle ise* bizim kapımız sana tekrar, herhâlde, açılmaz”.

onda “öyleyse, yoksa”

Biraq *onda* äzirge bunıñ bərinen beyxabar el awzınıñ ne dep alıp qaşatın kim bilip tur. (Kekilbayulı, 2010, s. 15).

“Pekâlâ, kuzucuk, mademki doğmak için acele ettin, tamam, gör *öyleyse* şu aydınlık dünyayı dedi Tanabay”.

öytkeni “zira, çünkü, demek ki”

Biren-saran üy bolmasa, qora degen joq, *öytkeni* oğan qamaytın maldarı joq. (Mukanov, 2006, s. 292).

“Birkaç ev olmasa ağıl diyen de yok, *zira* onun içine koyacak malları da yok.”

solay bola tura “buna rağmen”

Solay bola tura kitaptı waqıtında alıp, tiyisti bilim berüw uyımdarına jetkizüw nağız. (Ortalıq Qazaqstan, 2022, s. 121).

“*Buna rağmen* kitabı vaktinde alıp ilgili eğitim kurumlarına ulaştırmak tam anlamıyla bir işkencedir”.

sol үшін “onun için, bu yüzden”

Obır imperiyanıñ tärtibin qalgımay küzetken, *sol үшін* дәrece, şen, orden, ataq, baq iyesi bolğan sultan. (Esenjanov, 1988, s. 399).

“Obur İmparatorluğu’nun düzenini pineklemeden korumuş, *onun için* rütbe, nişan, şöhet, baht sahibi olan bir sultan.”

sonda da “yine de, ancak”

Ol *sonda da* öziniñ äreketin jön sanadı: kuwlaktar kolhoz mülkin örtep, kisi öltirip jattı, eñ bastısı, kolhozdıñ isi oñala bastadı, jıldan-jılğa köterile berdi. (Aytmatov, 2021, s. 177).

“O *yine de* kendi hareketini doğru gördü. Kuvlaklar kolhoz mallarını ateşe verip insanları öldürmeye devam etti, en önemlisi ise kolhozun işleri düzelmeye başladı, her yıl gelişmesini sürdürdü”.

sondıqtan “bunun için, bu yüzden, bundan dolayı, bu sebepten”

Men tañerteñ oqıymın, *sondıqtan* erte turam. (Sokpakbayev, 2014, s. 250).

“Ben sabah derse gidiyorum *bu yüzden* erken kalkıyorum.”

sonimen birge “bununla birlikte, böylece, üstelik”

Sonimen birge Qazaqtardıñ bolaşaq otırıqşılığı үшін eginşilikke qolaylı jerlerdi uqıptap saқтаğan durıs; munıñ üstine onday jerler de az qaldı göy, al egerde orıs qonıstanuwsıların ornalaştırısa, onda munday jerler tipti azaya tüsedı.

“*Bununla birlikte* Kazakların gelecekteki yerleşikliği için tarıma elverişli toprakları itinayla korumak gerekiyor. Üstelik bu gibi yerler az kaldı, hele bir de Rus sakinler buralara yerleştirilirse bu yerler tamamen azalır.” (Altınsarin, 2006, s. 158).

sonimen qatar “bununla birlikte, böylece, üstelik, ayrıca”

Toy malı, kedeler tağı basqalardıñ üstine küyew qayın atasına süt aqı dep bir jaqsı tüye berüwge tiyis, *sonimen katar*, janıma jaqsı deytin tağı bir kede berüwge tiris, biraq bul kede eşkimge dep arnalıp berilmeydi.

“Düğün hediyesi olarak, damat kayınpederine diğer şeylerin yanı sıra süt gibi beyaz güzel bir deve vermelidir, *ayrıca* “ruha iyi gelir” denilen bir hediye daha var ama bu hediye kimseye ithaf edilmez.” (Altınsarin, 2006, s. 146).

söyte tura “ancak, ama, fakat”

Söyte tura baykeler âli künge «Qız Jibektey» bir film tüsirsek dep armandaydı. (Ana Tili, 2021, s. 9).

“*Ancak* zenginler bugün hâlâ Qız Jibek gibi bir film çekmeyi hayal ediyorlar”.

süytse de “ama, fakat, yine de, öyle olsa da”

Qarañğda Elaman mortıqtan basqa tağı qanday şöp barın bayqamadı biraq, *süytse de*, dalada ösken jigit say boyında juwsannıñ da barın sezip, neşe türli şöp arasınan aşığan köjedey özgeşe bir añqığan qışqıl iyisti tanıdı. (Nurpeyisov, 2004, s. 77).

“Karanlıkta Elaman çimden başka ot göremedi ama *yine de* bozkırda büyüyen yiğit, nehir boyunca pelinin de varlığını hissetti ve diğer bitkilerden farklı olan ekşi bir kokuyu tanıdı.”

Sonuç

Bağlaçlar, bir cümlede aynı işlevi yerine getiren dilsel birimleri birleştirir; anlamları benzer veya zıt olan ifadeler ile cümleleri birbirine bağlar. Yani bağlaçlar, sözcükleri, sözcük öbeklerini, cümleleri ve hatta metin bölümlerini bağlamak için kullanılan; cümle içinde yüklendikleri sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, bağlama, pekiştirme, nöbetleşme, açıklama, sonuç bildirme, üsteleme, sebep ve zıtlık gösterme gibi çok yönlü işlevleri ile Türkçenin anlatım gücüne derinlemesine incelikler katan bir sözcük sınıfıdır (Korkmaz, 2005, s. 124). Bağlaçlar, dil birimleri içinde bağlantı kurma işleviyle birlikte belli bir anlamı da gösterirler. Sözcüklerin, sözcük öbeklerinin, cümlelerin ve metin bölümlerinin arasındaki anlamın ve ifadenin bütünlüğünü, sürekliliğini sağlarlar. Diğer sözcük türleri de (isimler, sıfatlar, zarflar, çekim edatları) bazen bağlaç yerine kullanılır. Anlamları ve işlevleri cümlelerde veya sözcük öbekleri içerisinde görünür. Bağlama işlevinin gerçekleşmesi için, birbirine bağlanacak en az iki unsurun olması şarttır.

Edat sözcük sınıfının ve onun bir alt türü olan bağlaçların, oluşumu ve gelişimi sırasında yüzyıllarca süren bir dil süreci yaşanmıştır. Bu yüzden edatlar da bağlaçlar da tarihsel derinliği olan dil unsurlarıdır. Esasında bütün dillerde isim ve fiillere göre edatların ve bağlaçların oluşumu büyük zaman ister. Bu türden sözcüklerin dildeki kullanımı ve çeşitliliği ise o dilin zenginliği ya da işlenmişliği ile doğru orantılıdır.

Bağlaçlar, Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinin bünyesinde var olan, ilerleyen dönemler içerisinde ise gelişimini, işlekliliğini günbegün artıran Türkçenin önemli bir sözcük türü ve dil bilimsel bir kategorisidir. Günümüzde gerek Türkiye Türkçesinde gerek Kazak Türkçesinde gerekse diğer Türk lehçelerinde bağlaçların sayısı, kullanımı ve fonksiyonu hem çok karmaşık hem çok zengindir. Türkçe bugün bağlaçlar ve onlarla eş görevli kabul edilen fiilimsilerle özellikle de zarf-fiillerle beraber üst düzey karmaşık cümleler üretebilen dünyanın en işlek ifade imkânlarına sahip dillerinden birisidir. Bu bağlamda tüm Türk lehçelerinde ve ağızlarında bağlaçların yapısal-işlevsel özelliklerini sistematik bir şekilde belirleyecek derinlikli bilimsel çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Kaynakça

- Akın, L. (2004). *Türkiye Türkçesinde bağlaçlar* (Tez No. 146784) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aktaş, T. (1994). Metin oluşumunda bağlaçların yeri. *Türk Dili Dergisi*, (505), 53-64.
- Aydarov, G. (1969). *Slujebnyje časti reči v yazıke nadpisey Orhonskih pamyatnikov: İssledovaniye po Tyurkologji*. Nauka.
- Aydın, E. (2021). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Amanjolov, S. (1994). *Qazaq ädebi tili sintaksisiniñ qısqaşa kursı*. Sanat Yayınevi.
- Amirov, R. (1959). *Qazaq tilindegi jalğanlıqtar*. Qazaq Memlekettik Oquw-Pedagogikalıq Baspası.
- Baytursınov, A. (1992). *Til tağılmı*. Ana Tili Yayınevi.
- Banguoğlu, T. (1998). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Biray, N., Ayan, E., & Ercilasun, G. K. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi (Ses-şekil-cümle bilgisi-metinler)*. Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Ceylan, N. (2005). *Haldun Taner'in öykülerinde cümle bağlayan bağlaçlar* (Tez No. 205882) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Daşdemir, M. (2015). *Oklama yöntemiyle Türkçenin yapısal - işlevsel söz dizimi*. Fenomen Yayıncılık.
- Deny, J. (1940). *Türk Dili grameri (Osmanlı lehçesi)* (A. U. Elöve, Çev.). Maarif Yayınevi.
- Efendioğlu, S. (2006). Cümle menşeli edatlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (31), 193-207.
- Efendioğlu, S., & Serdalina, S. (2023). Kazak Türkçesinde bağlaçlar ve görevleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 12(2), 546-577. <https://www.10.7884/teke.1312758>
- Ergin, M. (1998). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. von. (1995). *Eski Türkçenin grameri* (M. Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dil bilgisi*. Ayraç Yayınevi.
- Gronbech, K. (1995). *Türkçenin yapısı* (Mehmet Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde edatlar*. Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Ilgisheva, M., & Efendioğlu, S. (2022). *Kazak Türkçesi el kitabı*. Fenomen Yayıncılık.
- İsayev, S. M. (2007). *Kazak tili*. Öner Baspası.
- İshakov, F., G. & Palambah A. A. (1961). *Grammatika Tuvinskogo yazıka, fonetika i morfologiya*. Vostochnye Literaturı.
- Karahan, A. (2014). *Eski Uygurcada bağlaçlar*. Grafiker Yayınları.
- Kaynak, O. (1969). Türkçede bağlaçlar. *Türk Dili Dergisi*, (209), 697-705.
- Kondratyev, V. (1981). *Grammaticheskiy stroy yazıka pamyatnikov drevnetyurkskoy pismennosti*. LGU.
- Kononov, A. N. (1960). *Grammatika sovremennogo Uzbekskego literaturnogo yazıka*. İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Kononov, A. N. (1980). *Grammatika yazıka Tyurkskih runicheskih pamyatnikov VII-IX vv. Leningradskoye Otdeleniye, Nauka*.
- Korkmaz, Z. (1969). *Türkçede eklerin kullanılış şekilleri ve ek kalıplaşması olayları*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2005). Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki oluşumları. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, (638), 118-125.
- Kuruşjanov, A., & Tomanov, M. (1964). *Orhon-Yenisey jazuvı eskertkışteriniñ zerttelüv tariybi men grammatikalıq oçerkeri (Mätin)*. Qazaq SSR Joğarı jäne Orta Arnawlı Bilim Mınıstirligi.
- Mansuroğlu, M. (1955). Türkçede cümle çeşitleri ve bağlayıcıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (3), 59-71.
- Melioranskiy, P. (1894). *Kratkaya grammatika Kazak-Kirgizskogo yazıka, çast 1 fonetika i morfologiya*. St. Petersburg: İmparatorluk Bilimler Akademisi.
- Memet, R. (2023). Kutadgu Bilig'deki bağlaçların tespiti ve tasnifi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı 1), 322-331. <https://www.10.51531/korkutataturkiyat.1357415>
- Nalbant, B. Ö. (2016). Kutadgu Bilig'de bağlama grupları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13(4), 192-205. <https://doi.org/10.1501/MTAD.13.2016.4.57>
- Oturakçı Orbay, N. (2020). *Türkiye Türkçesinde bağlaç işlevli birimler*. Akademisyen Kitabevi.
- Rassadin, V. (1978). *Morfologiya Tofolorskogo yazıka v sravnitel'nom osveşşeni*. Nauka.
- Terentyev, M. (1875). *Grammatiki Turetskaya, Persidskaya, Kirgizskaya i Uzbekskeya*. St. Petersburg: İmparatorluk Bilimler Akademisi.
- Tekin T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf fiiller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi (XV. yüzyıl gramer-metin-sözlük)*. Kapı Yayınları.
- Tulum, M. (1990). Orhon Yazıtlarında birleşik cümleler ve baş cümle ile yardımcı cümle ilişkileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (38), 193-205.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, E. (2018). *Kazak Türkçesinde yan cümleler (Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı)*. (Tez No. 528227) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yavuz, S. (2010). *Türkiye Türkçesi ağızlarında bağlaçlar* (Tez No. 253971) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yavuz, S. (2011). Türkiye Türkçesi ağızlarında bağlaçlar. *Diyalektolog - Ağz Araştırmaları Dergisi*, (3), 59-107.
- Zhunussova, B. (2024). *Kazak Türkçesinde bağlaçlar ve işlevleri* (Tez No. 905579) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Taranan Eserler

- Altınşarın, I. (2006). *Kel balalar okılık*. Atamura Baspası.
- Ana Tili Gazeti. (2021, 10 Nawrız). *Ana Tili*, №: 9 (1581).
- Aytmatov, C. (2021). *Qoş bol, Gülsarı!* (Şerxan Murtaza, Çev.). Qasım Baspa Üyi.
- Bökey, O. (2021). *Tortay miner aq boz at - Äñgimeler*. Qasım Baspa Üyi.
- Esenjanov, H. (1988). *Ak jayık*. Jazuşı Baspası.
- İsabay, K. (2008). *Jumbak üy - Povester*. Atamura Baspası.
- Jas Alaş Gazeti. (2004, 23 Jeltoqsan). *Jas Alaş*, №: 23 (2004).
- Jumabayev, M. (2013). *Şığarmalar*. Jazuşı Baspası.
- Kekilbayulı, Ä. (2010). *Äñzдің aqırı-roman, şığarmalarınñ jıyırma tomдық tolıq jıynağı*. Jazuwşı Baspası.
- Mağavin, M. (2004). *Kök munar*. Raritet Baspası.
- Mukanov, S. (2006). *Möldir mahabbat*. Atamura Baspası.
- Muratbekov, S. (2004). *Eskek jel - Äñgimeler*. Raritet Baspası.
- Murtaza, Ş. (1980). *Kızıl cebe*. Jazuwşı Baspası.
- Müsirepov, Ğ. (2003). *Ulpan-roman*. Atamura Baspası.
- Nurpeyisov, E. (2004). *Kan men ter*. Jazuwşı Baspası.
- Ortalıq Qazaqstan Gazeti. (2022, 1 Qaraşa). *Ortalıq Qazaqstan*, №: 121 (23151).
- Serikbayulı, E. (2025). *Näziygül (Engime)*. <https://abai.kz/post/9766>
- Slanov, Ğ. (1954). *Şalqar-roman*. Qazmemkörkemädebbass.
- Sokpakyayev, B. (2014). *Balalık şakka sayabat*. An Arıs.
- Sokpakyayev, B. (2021). *Jekpe-Jek-povest*. Qasım Baspa Üyi.